

А. М. Соцька

доктор юридичних наук,
доцент кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії статистики, обліку та аудиту
ORCID ID: 0000-0002-6633-9192

ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСТУПНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті авторкою зауважено, що адвокатські послуги, які надаються особам з інвалідністю, повинні відповідати принципу доступності та враховувати специфічні потреби цієї категорії населення, яка характеризується різноманітністю порушень здоров'я та зумовлених такими порушеннями особливих потреб. Акцентовано на наявності в цьому питанні низки проблем, серед яких, окрім іншого, зауважено на недостатній обізнаності адвокатів щодо прав і потреб осіб з інвалідністю, невідповідності приміщень, де надаються адвокатські послуги, вимогам безбар'єрності, браку адаптованих інформаційних матеріалів, перекладу жестовою мовою та підтримки під час ознайомлення з документами тощо. Зауважено, що на практиці адвокати рідко проходять спеціалізоване навчання, що ускладнює ефективну комунікацію з цією категорією клієнтів. Зазначено, що відсутність систематичного обліку статистичних даних щодо надання адвокатами правничих послуг людям з інвалідністю ускладнює оцінку їхньої ефективності та доступності. Також у статті йдеться про те, що міжнародні та національні стандарти доступності передбачають усунення фізичних та інформаційних бар'єрів, проте їх виконання залишається фрагментарним. Своєю чергою, законодавство України передбачає принцип доступності правничої допомоги, зокрема для осіб з інвалідністю. Сформульовано висновки про те, що вирішення окреслених та безлічі інших проблем, пов'язаних із бар'єрами у сфері адвокатської діяльності, потребує комплексного підходу, зокрема, але не виключно: удосконалення законодавчого регулювання, запровадження навчальних програм для адвокатів та забезпечення реальної доступності приміщень і правової інформації для осіб з інвалідністю.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, адвокатські послуги, правнича допомога, особа з інвалідністю, доступність, бар'єр, безбар'єрність.

Постановка проблеми. Непоодинокі випадки порушення прав людей з інвалідністю зумовлюють їх потребу в отриманні послуг, які надаються адвокатами. Водночас люди з інвалідністю не є однорідною групою, оскільки їхні потреби та можливості залежать від різних видів порушень здоров'я.

Проте в Україні адвокатська діяльність як і будь-яка інша характеризується, окрім іншого, високим рівнем архітектурної, інформаційної, фінансової бар'єрності. Приміром, йдеться про архітектурну недоступність приміщень, у яких надаються відповідні послуги, відсутність спеціально облаштованих місць для паркування транспортних засобів, які перевозять осіб з інвалідністю, а також контрастного маркування сходів та адаптованих санітарних приміщень; недотримання стандартів доступності інформації (приміром, відсутність прак-

тики дублювання текстів шрифтом Брайля, друку матеріалів збільшеним шрифтом, невиконання вимог щодо обов'язкового залучення перекладача жестової мови під час надання адвокатських послуг особам із порушеннями слуху, використання складної професійної термінології тощо), високу вартість адвокатських послуг, неготовність адвокатів до навчання та зміни форматів надання правничої допомоги тощо.

Міжнародні тенденції, розвиток національного законодавства, вимоги практики зумовлюють тенденції до поступового створення умов доступності надавачами різноманітних послуг. Зазначене повинне стосуватися також і послуг, які надаються адвокатами. Відповідно потребують з'ясування та окреслення особливості забезпечення доступності адвокатських послуг зокрема та правничої допомоги загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Усупереч значній увазі в наукових колах до теми доступності загалом та різноманітних послуг зокрема, питання інклюзивності адвокатської діяльності залишається відкритим та недостатньо вивченим.

Враховуючи зазначене, **метою** написання цієї статті є визначення та характеристика юридично-прикладних аспектів доступності адвокатської діяльності для осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Особи з інвалідністю, члени їхніх сімей і люди, які здійснюють за ними догляд, щодня стикаються з численними викликами, особливо у воєнних реаліях. Вони потребують підтримки у взаємодії з бюрократичною системою, а також у плануванні довгострокового догляду та фінансового забезпечення. Часто таким особам важко або неможливо визначити, хто саме може найкраще допомогти їм у вирішенні конкретних питань. З огляду на це адвокати мають володіти знаннями та навичками, необхідними для ефективної комунікації з людьми з інвалідністю та їхніми родинами. Це, своєю чергою, вимагає глибшого розуміння питань інвалідності та дотримання законодавчих норм щодо забезпечення доступності. Належний рівень доступності адвокатських послуг є важливим чинником у забезпеченні, охороні та захисті прав осіб з інвалідністю.

Враховуючи пункт 6 частини першої статті 9 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [9] адвокатів віднесено до числа суб'єктів надання правничої допомоги.

Принагідно в Єдиному реєстрі адвокатів України в грудні 2023 року було зареєстровано 46 969 адвокатів, які не зупинили / не припинили адвокатську діяльність [1]. Своєю чергою, офіційний Реєстр адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, містив на вказану дату 8 637 записів [5].

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» до видів адвокатської діяльності віднесено:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності фізичних осіб;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів клієнта;

3) надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні; представництво інтересів фізичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного

та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

4) надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань тощо [8].

Зміст перелічених видів діяльності свідчить про здійснення комунікації, про широке коло клієнтів, які можуть звернутися за адвокатськими послугами, зокрема й про осіб з інвалідністю в їх числі. Відповідно адвокатська діяльність повинна відповідати вимогам доступності.

Принагідно в міжнародному законодавстві [3] доступність визначено як спосіб надання особам з інвалідністю засобами виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, можливості вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя шляхом вжиття належних заходів для забезпечення цим особам доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах.

Своєю чергою в національних документах, зокрема в ДБН 2.2.40 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», визначення поняття «доступність для осіб з інвалідністю» сформульовано як «забезпечення жінкам та чоловікам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, послуг, як у міських, так і в сільських районах» [4].

На законодавчому рівні встановлено вимоги стосовно створення умов доступності для людей з інвалідністю усіма без витку надавачами послуг. Водночас у спеціальному законодавстві, яким у своїй професійній діяльності користуються адвокати, також встановлено вимоги стосовно забезпечення доступності, хоч і недостатньо, на нашу думку.

Так, Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» відносить доступність до принципів державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Крім того, ним гарантовано право на безоплатну вторинну правничу допомогу особам з інвалідністю, які отримують пенсію або державну соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» і «Про державну

соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатної особи [9].

Порядком залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2023 р. № 1088 [2], передбачено, що надавач правничої допомоги надає консультацію або роз'яснення в простій, доступній і зрозумілій формі; віднесено до показників якості правничих послуг їх доступність.

Згідно з Правилами етичної поведінки працівників системи надання безоплатної правової допомоги, затвердженими наказом Координаційного центру з надання правової допомоги 29 березня 2019 р. № 40, працівники системи надання безоплатної правничої допомоги під час виконання своїх посадових обов'язків мають бути орієнтовані на правові потреби та інтереси суб'єктів права та забезпечувати рівний доступ до безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [11].

До Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2017 р., віднесено (1) проведення конфіденційного побачення адвоката з клієнтом, який не має можливості самостійно пересуватися (особою з інвалідністю), у зручному для такого клієнта приміщенні; (2) інформування адвокатом центру про необхідність залучення перекладача / сурдоперекладача у разі, якщо клієнт є глухим, німим або глухонімим [12].

Правилами адвокатської етики адвокату забороняється у соціальних мережах, інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет використовувати обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [7].

Сайти, які створюються адвокатами, повинні відповідати вимогам національного стандарту ДСТУ EN 301549:2022 «Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ» [13].

Значимими та рекомендованими до використання в адвокатській діяльності є Рекомендації щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. № 1046-р. Цей документ спрямований на забезпечення доступності сприйняття інформації, що викладається суб'єктами владних повноважень, а також на реалізацію положень Конвенції про права осіб з інвалідністю, вони враховують необхідність викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття особами з інвалідністю та особами з порушенням інтелектуального розвитку [14].

Крім того, здійснення адвокатської діяльності вимагає дотримання законодавчих вимог (зокрема й стосовно створення умов доступності для осіб з інвалідністю), якісного надання безоплатної правничої допомоги, нерозголошення конфіденційної інформації про клієнта (окрім іншого, стосовно стану здоров'я та статусу інвалідності) тощо.

Також важливим заходом для забезпечення доступності адвокатських послуг є проходження адвокатами спеціалізованого навчання з питань інвалідності, надання допомоги та підтримки особам з інвалідністю різних нозологій.

Резюмуючи, доходимо **висновків** про те, що на сьогодні відсутній облік статистичних даних щодо надання адвокатських послуг особам з інвалідністю, зокрема з урахуванням віку, статі та нозологічних особливостей. У відкритому доступі немає інформації про рівень охоплення цієї категорії населення правничою допомогою, її ефективність та результативність, що унеможлиблює об'єктивну оцінку доступності адвокатських послуг і виявлення ключових проблем у цій сфері. Адвокати переважно не мають достатньої обізнаності щодо специфіки прав та потреб осіб з інвалідністю. Значна частина приміщень, у яких надаються адвокатські послуги, не відповідає вимогам фізичної доступності тощо. Також не забезпечено належних умов для супроводу осіб з інвалідністю під час отримання ними правничої допомоги. Водночас існує проблема низького

рівня правової обізнаності серед осіб з інвалідністю, а також недостатньої довіри до системи правничої допомоги. Відсутність у відкритому доступі відомостей про практику забезпечення доступності адвокатських послуг для осіб з інвалідністю свідчить про необхідність формування комплексного підходу до вирішення цієї проблеми як на законодавчому, так і на практичному рівнях.

Список використаної літератури:

1. В Україні 47 тисяч активних адвокатів. URL: <https://unba.org.ua/news/8621-v-ukraini-47-tisyach-aktivnih-advokativ.html>
2. Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування : постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовт. 2023 р. № 1088. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2023-%D0%BF#n26>
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Методичний посібник «Організація та реалізація процесу надання фізичного супроводу та допомоги на транспорті пасажиром з інвалідністю. Методичні рекомендації для працівників транспортно-дорожньої інфраструктури». URL: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Metodychni-rekomendatsiyi_compressed-1.pdf
5. Озвучено реальну кількість адвокатів системи БПД. URL: <https://unba.org.ua/news/8068-ozvucheno-real-nu-kil-kist-advokativ-sistemi-bpd.html>
6. Оцінка бар'єрів і потреб в отриманні правничих послуг дівчатами та жінками з інвалідністю Аналітичний звіт за результатами дослідження. URL: <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/Zvit-Otsinka-bar-yeriv-OON-ZHinky.pdf>
7. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 черв. 2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
9. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
10. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та послуг з медіації : постанова Кабінету Міністрів України від 04 берез. 2013 р. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2013-%D0%BF#Text>
11. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників системи надання безоплатної правової допомоги : наказ Координаційного центру з надання правової допомоги 29 берез. 2019 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040419-19#Text>
12. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі : наказ Міністерства юстиції України від 22 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text>
13. Про прийняття національного стандарту : наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 05 трав. 2022 р. № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0068774-22#Text>
14. Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 2023 р. № 1046-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1046-2023-%D1%80#Text>

Sotska A.M. Legislative and practical aspects of accessibility for persons with disabilities in advocacy

In the article, the author notes that legal services provided to persons with disabilities must comply with the principle of accessibility and take into account the specific needs of this category of the population, which is characterized by a variety of health disorders and special needs caused by such disorders. The author emphasizes the presence of a number of problems in this issue, including, among other things, the lack of awareness among lawyers about the rights and needs of persons with disabilities, the inconsistency of the premises where legal services are provided with accessibility requirements, the lack of adapted information materials, sign language translation and support when reviewing documents, etc. It is noted that in practice, lawyers rarely undergo specialized training, which complicates effective communication with this category of clients. It is noted that the lack of systematic recording of statistical data on the provision of legal services by lawyers to persons with disabilities complicates the assessment of their effectiveness and accessibility. The article also

states that international and national accessibility standards provide for the removal of physical and informational barriers, but their implementation remains fragmentary. In turn, the legislation of Ukraine provides for the principle of accessibility of legal aid, in particular for persons with disabilities. The conclusions are formulated that solving the outlined and many other problems related to barriers in the field of advocacy requires an integrated approach, in particular, but not exclusively: improving legislative regulation, introducing training programs for lawyers and ensuring real accessibility of premises and legal information for persons with disabilities.

Key words: *lawyer, legal practice, legal services, legal aid, person with a disability, accessibility, barrier, barrier-free.*